

Discussie

Is de sociologie een ervaringswetenschap?

Jaap Dronkers

Sociologie zou een ervaringswetenschap moeten zijn, betoogt Kees Schuyt in een marginaal van *Mens & Maatschappij* (2002, nr. 3). Concrete mensen van vlees en bloed en hun ervaringen zouden uitgangspunt moeten zijn van sociologische analyses. Zo schrijft hij: 'De mens wordt in de hedendaagse *mainstream* sociologie gezien als een knooppunt van objectieve kenmerken, die op grootschalige manieren worden verzameld, waarbij men veronderstelt dat ingewikkelde sociale verbanden vanuit deze individuele kenmerken kunnen worden verklaard. Echtscheidingsfrequenties worden zo verklaard uit het op 12-jarige leeftijd geregistreerde IQ.' Verderop in dit marginaal schetst Kees Schuyt hoe dit onderzoek wel moet worden aangepakt: 'Het feit dat mensen met een iets lager IQ iets vaker volgens de burgerlijke stand als gescheiden staan geregistreerd, is geen verklaring van wat dan ook; dit gegeven vraagt juist om een verklarende theorie. Hoe zou het in hemelsnaam toch mogelijk zijn dat domme mensen het minder lang met elkaar uithouden? (...) En dat wordt beweerd zonder dat ooit een echtscheiding van nabij is bestudeerd. Dus zonder noodzakelijk veldwerk. Advocaten die in hun beroepspraktijk honderden, rijke, betalende echtscheidingscliënten hielpen, hebben ruime ervaring met deze verschijnselen. Spreekt die ervaring, wetenschappelijk gesystematiseerd en gewogen, de data-berg niet tegen?' Deze schets van de *mainstream* sociologie moet weersproken worden, niet alleen omdat er een karikatuur wordt geschetst, maar vooral omdat Schuyt met zijn voorstel het sociologisch onderzoek op een dwaalspoor leidt.

Het belangrijkste twistpunt is hoe sociologisch onderzoek, zoals dat naar het verband tussen intelligentie en echtscheiding, aangepakt moet worden en wat het object is van de sociologie. Als ik Kees Schuyt goed begrijp, zijn de ervaringen van mensen met een bepaald verschijnsel het uiteindelijke object van de sociologie. Dat kunnen de betrokkenen zelf zijn of professionals die veel ervaring met het verschijnsel hebben. Daarom pleit hij voor veldwerk en het systematiseren van ervaring van echtscheidingsadvocaten. Naar mijn oordeel zijn die ervaringen niet de kern van de sociologie, maar slechts een van de elementen waaruit de sociologische kennis moet worden opgebouwd. De sociologie analyseert daarentegen hoe een onzichtbare en dus abstracte maatschappelijke structuur en cultuur gedragingen en opvattingen (waaronder ervaringen) beïnvloedt, beperkt én mogelijk maakt en hoe herhaalde gedragingen en gedeelde opvattingen kunnen leiden tot veranderingen in die maatschappelijke structuur en cultuur. Deze omschrijving is in het geheel niet origineel: hij komt in veel karakterisering voor (bijvoorbeeld die van de door Kees Schuyt geprezen onderwijssociologe Margaret Archer). Het gaat dus om de analyse van de voortdurende wisselwerking tussen macro en micro. Een sociologisch onderzoek moet

daarom meer zijn dan een systematisering en weging van de ervaringen van betrokkenen.

Allereerst zullen die ervaringen hoogstwaarschijnlijk vertekend zijn door de maatschappelijke structuur en cultuur waarbinnen die betrokkenen handelen. Dit betekent in een onderzoek naar intelligentie en echtscheiding dat gescheidenen nauwelijks in staat zijn zichzelf systematisch te vergelijken met niet-gescheidenen, want zij zullen zichzelf en hun omstandigheden als te uniek ervaren om zo'n vergelijking te kunnen maken. Maar zelfs als zij zo'n vergelijking toch zouden maken, zou het tegengaan van cognitieve dissonantie verhinderen dat gescheidenen zouden kunnen toegeven dat zij minder intelligent zijn dan niet-gescheidenen. Hetzelfde geldt voor professionals. Hun grootste probleem voor een valide vergelijking is dat zij nooit de niet-gescheidenen hun kantoor zien binnenstappen. Zij kunnen dus geen vergelijking maken tussen het IQ van gescheidenen en niet-gescheidenen. Deze ernstige inperking van de ervaring van bijna alle professionals staat bekend als het probleem van de klinische steekproef. In de kliniek, de praktijk, het spreekuur, etcetera. komt een selectieve groep, die moeilijk vergelijkbaar is met de onbekende groep daarbuiten. Hun ervaringen kunnen om die reden niet valide zijn. Ook zijn de belangen van echtscheidingsadvocaten te groot om een verband tussen scheiding en intelligentie gemakkelijk te kunnen toegeven. Omdat ervaringen van betrokkenen en professionals meestal niet valide en betrouwbaar zijn, moet sociologisch onderzoek gebruikmaken van meer 'objectieve' kenmerken.

Ten tweede 'handelt' de maatschappij vaak 'achter de rug van de betrokkenen om', en soms in strijd met de ervaringen van de betrokkenen of van de professionals. Ook dit is een klassiek inzicht van de sociologie, teruggaand op Marx en Durkheim. Opnieuw een voorbeeld: parlement, pers maar ook de betrokkenen zelf hebben enkele jaren geleden per kamerbreed gesteunde wet vastgesteld dat de Nederlandse adel nog slechts een historisch relict is. Maar uit onderzoek van Schijf en mijzelf blijkt keer op keer dat die gezamenlijk doodverklearde adel nog steeds een bijna onveranderde maatschappelijke voorsprong heeft, zelfs in vergelijking met hun burgerlijke standgenoten, het patriciaat. Ervaringen van betrokkenen kunnen dus de maatschappelijke werkelijkheid volstrekt miskennen, omdat het voor de mensen meestal onmogelijk is hun ervaringen te plaatsen binnen meer abstracte maatschappelijke processen of omdat die ervaringen zo in strijd zijn met heersende opvattingen dat ze ontkend worden. Dat is niet alleen waar voor sociologische kennis. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor astronomische kennis: mensen ervaren nog steeds dat de zon opkomt en weer ondergaat en voelen absoluut niet het draaien van de aarde. Toch zou niemand meer willen betogen dat daarom de zon nog steeds om de aarde draait. Het zonnestelsel 'handelt' hier 'achter de rug van de betrokkenen om'. Op gelijke wijze is ook sociologisch inzicht bij mensen geen aangeboren kenmerk, maar het is iets dat door socialisatie verworven moet worden en dat niet gelijkgesteld kan worden met ervaringen van betrokkenen of professionals.

Betekent dit dat ervaringen van betrokkenen en professionals onbruikbaar zijn in de sociologie? Zeker niet, maar het zijn slechts bouwstenen (en niet de enige of de belangrijkste) bij de analyse van de voortdurende wisselwerking tussen mens en maatschappij. Om dat laatste gaat het in de sociologie. Onderzoeksscholen kunnen voor een goede sociologiebeoefening goede hulpmiddelen en tegelijkertijd ook obstakels zijn. Daarom deel ik bepaalde bezwaren tegen de

twee huidige sociologische onderzoeksscholen met Kees Schuyt. Maar de Britse auteurs, die Kees Schuyt noemt als belangrijke auteurs, zijn voor Nederlandse onderwijssociologen, die in feite buiten deze twee scholen leven, geen onbekenden. Toen deze scholen in de jaren negentig nieuwe auteurs (Bourdieu, Coleman) ontdekten en voor zichzelf claimden, waren deze auteurs in de onderwijssociologie allang bekend. De sociologie is dus gelukkig meer dan deze twee scholen. Bovendien wegen de positieve aspecten van schoolvorming (het voortbouwen op elkaars resultaten, het delen van de schaarse middelen, het verbeteren van de kwaliteit van oudere en jongere onderzoekers) tot nu toe op tegen negatieve aspecten, zelfs voor mij als buitenstaander bij beide scholen.

Tot slot wil ik enkele minder belangrijke punten weerleggen. Ik behoor tot de generatie die genoeg echtscheidingen van nabij meemaakt. Bovendien bestudeer ik al vanaf de jaren tachtig echtscheidingen en hun effecten. Het gescheiden-zijn in het onderzoek rond intelligentie en echtscheiding is niet gebaseerd op een registratie bij de burgerlijke stand, maar op de interpretatie van de respondenten zelf, zelfs ongeacht de vraag of hun relatie met een boterbriefje was begonnen en met een juridisch besluit beëindigd. Intelligentie op 12-jarige leeftijd is geen vluchtig verschijnsel, maar een stabiel kenmerk zoals uit menig onderzoek blijkt. Het verband tussen intelligentie en echtscheiding is geen toevalstreffer, maar het is reeds eerder gevonden in de Verenigde Staten waarbij de auteurs ook een verklarende theorie hadden. Ik repliceerde vervolgens dat onderzoek met Nederlandse data, uitgaande van hun verklarende theorie. Maar deze bezwaren tegen de aantijgingen van Schuyt zijn slechts bijzaken. Mijn belangrijkste bezwaar is de door Schuyt bepleite belangrijkste toetssteen van sociologische kennis: ervaring van betrokkenen en professionals.